

СЕКЦІЯ 1. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.923.32

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-1-1>**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ РЕЛІГІЙНОСТІ
У СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ****Бунас Аліна Анатоліївна,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної психології та патопсихології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

bunasalina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7107-4408>**Гельберт Альона Ярославівна,**

студентка IV курсу

факультету психології та спеціальної освіти

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

alonahelbert@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5113-2957>

Мета. Метою статті є висвітлення результатів пілотажного дослідження особливостей прояву релігійності в структурі особистісних якостей, що можуть потенційно свідчити про своєрідну умову для формування релігійної свідомості й проявів поведінки особистості.

Методи. Для визначення характерних ознак релігійної картини світу особистості був обраний тест-опитувальник вивчення рівня та структури індивідуальної релігійності Ю.В. Щербатих; для діагностики актуальних смислових станів респондентів – тест-опитувальник СЖО Д. Леонтьєва та 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, який відображає модель індивідуально-психологічних властивостей особистості.

Результати. В цьому науковому повідомленні викладено результати пілотажного емпіричного дослідження осіб, які мають різні рівні сформованості індивідуальної релігійності. Релігійність у контексті цього дослідження постає як глибинна особистісна структура, що не зводиться до будь-якої конкретної конфесійної форми. Теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено правомірність визначення психологічних наслідків індивідуальної релігійності як пов'язаних зі змінами у характеристиках основних динамічних підструктур особистості – «внутрішнього світу», «характеру» та «психічних станів». Доведено, що рівень релігійності корелюється з соціабельністю, що зумовлюється приналежністю особистості до релігійних спільнот, функціональним та емпіричним типом релігійності.

Висновки. У статті проаналізовані поняття індивідуальної релігійності, визначено її компоненти та форми. Сформоване ціннісне ставлення особистості до релігії, що реалізується через систему її знань, емоційне ставлення, культову релігійну поведінку, поширення релігійних ідеалів у власному житті. Поряд з поняттям релігійності часто використовується поняття духовності або віри, а також є загальноприйнятим існування певної амбівалентності релігійності й нерелігійності. Результати дослідження спростовують сформовані в суспільстві стереотипи стосовно індивідуально-психологічних якостей релігійних людей, наприклад, показники свідчать про відсутність розбіжностей за інтернальністю та екстернальністю, безтурботністю, емоційною стійкістю релігійних та нерелігійних респондентів. Індивідуальна релігійність виступає як адаптаційний ресурс особистості, що забезпечує підвищення стресозахисного потенціалу людини, ефективності її пристосування до змінюваних умов життєдіяльності, успішності подолання соціальних страхів тощо, отже, до психологічних наслідків індивідуальної релігійності варто віднести: підвищення ефективності подолання складних життєвих ситуацій та адаптивності особистості до змінюваних умов життя, зростання відчуття соціально-психологічної безпеки.

Ключові слова: *індивідуальна релігійність, віра, нерелігійність, особистість, психологічні наслідки релігійності, ціннісно-смислові орієнтації.*

FEATURES OF THE MANIFESTATION OF RELIGIOSITY IN THE STRUCTURE OF PERSONALITY TRAITS

Bunas Alina Anatoliivna,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of General Psychology and Pathopsychology
Oles Honchar Dnipro National University

bunasalina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7107-4408>

Helbert Alona Yaroslavivna,

4th year Student at the Faculty of Psychology and Special Education
Oles Honchar Dnipro National University

alonahelbert@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5113-2957>

Purpose. The purpose of the article is to highlight the results of a pilot study of the peculiarities of the manifestation of religiosity in the structure of personal qualities, which can potentially indicate a kind of condition for the formation of religious consciousness and manifestations of personality behavior.

Methods. To determine one's characteristic features of the religious world view, we chose "Structure of Individual Religiosity" by Y. Shcherbatykh; to diagnose the actual semantic states of the respondents – a test-questionnaire "SJO" by D. Leontiev and "16PF Questionnaire" by R. Cattell, which reflects the model of individual psychological personality traits.

Results. This scientific report presents the results of an empirical study, which provided for the possibility of comparing the psychological consequences of individual religiosity of persons with different levels of formation of individual religiosity. Religiosity in the context of this study appears as a deep personal structure that is not reduced to any particular confessional form. The legitimacy of determining the psychological consequences of individual religiosity as related to changes in the characteristics of the main dynamic substructures of personality – "inner world", "character" and "mental states" is theoretically substantiated and empirically confirmed. It has been proved that the level of religiosity correlates with sociability, which is determined by the affiliation of an individual to religious communities, functional and empirical type of religiosity.

Conclusions. This article provides the analysis of the concept of individual religiosity, defines its components and typologies. The established value attitude to religion is realized through the system of knowledge, emotional attitude, cult religious behavior and the spread of religious ideals in one's own life. Along with the concept of religiosity, the concept of spirituality or faith is often used, and it is generally accepted to share faith in religious and non-religious. The results of the study refute the stereotypes formed in society about the individual psychological qualities of religious people, for example, indicators indicate the absence of differences in internality and externality, carelessness, emotional stability of religious and non-religious respondents. Individual religiosity acts as an adaptive resource of the individual, providing increased stress potential, the effectiveness of its adaptation to changing living conditions, the success of overcoming social fears, etc., therefore, the psychological consequences of individual religiosity include: improving the effectiveness of overcoming difficult life situations and adaptability to changing living conditions, growing sense of social and psychological security.

Key words: *individual religiosity, faith, non-religiosity, personality, psychological consequences of religiosity, value-semantic orientations.*

Вступ

Аналіз наукової літератури, пов'язаної з вивченням релігійності як об'єкту психологічних досліджень, свідчить про те, що увагу дослідників привертала проблема виокремлення критеріїв розрізнення різних форм прояву релігійності (Г. Олпорт, Д. Бетсон, Л. Вентіс), «персональна» та «аперсональна» (Р. Яворський), «автентична» та «неавтентична» (М. Аргайл, Б. Бейт Халамі); «здорова» і «токсична» (S. Aterburn, J. Felton); «імплицитна релігійність» (Т. Шнель); фанатична релігійність (В. Сароглоу).

Релігійність є своєрідною якістю індивіда чи групи, що виражається в сукупності релігійних властивостей свідомості, поведінки, відносин людини. В означеному явищі можна виділити два рівні: загальну релігійність («диспозиційну релігійність») та часткові прояви («функціональну релігійність») (Терновська, 2011). Аналіз напрямів досліджень феномена релігійності дозволяє констатувати, що це складне, багатогранне і недостатньо досліджене явище, яке є складовою частиною внутрішнього життя особистості, і цей її аспект є центром уваги психології релігії.

На підставі аналізу наявних у літературі підходів до визначення форм прояву індивідуальної (внутрішньої та зовнішньої) релігійності, Д.Ю. Терновська робить припущення, що внутрішню і зовнішню релігійність можна розглядати як різні рівні прояву автентичної, істинної релігійності, на відміну від неавтентичної, невротизованої релігійності та псевдорелігійності (М. Аргайл, Б. Бейт Халамі, S. Aterburn, J. Felton).

Поняття особистість характеризує стійку систему соціально значущих рис, суспільну сутність людини, пов'язану з засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Люди виявляють велике розмаїття в тому, як саме вони відчують релігійний і духовний досвід, у мотивах, що визначають їх релігійність, у способах використання власної релігійності для вирішення проблем, що постають перед ними. Тобто, відзначаючи спільність релігійних уявлень у віруючих однієї конфесії, необхідно враховувати, що релігійні уявлення і образи у кожного суб'єкта віри значною мірою індивідуалізовані. На перший план у них можуть виступати саме ті риси, які найбільшою мірою відповідають духовним потребам і особливостям характеру цієї особистості.

Говорячи про особливості соціальної спрямованості релігійної особистості, що впливають з її віри в надприродне, слід мати на увазі диспозиційні утворення чотирьох вищих рівнів, тобто елементарні фіксовані установки, що формуються на основі вітальних потреб та не усвідомлюються суб'єктом, соціальні установки по відношенню до окремих об'єктів і соціальних ситуацій, базові соціальні установки, які орієнтують віруючого на активну участь у релігійному культі і діяльності громади, і, нарешті, ціннісні орієнтації релігійної людини, що визначають її світогляд і загальну лінію поведінки в суспільстві (Терновська, 2008).

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Психологічні дослідження релігійності особистості визначені працями багатьох відомих і сучасних, зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: М. Аргайл, Д. Бетсон, О. Бреська, О. Девлікамова, В. Докаш, Ю. Зенько, Д. Леонтьєв, Т. Малгожата, С. Малявіна, А. Маслоу, Е. Носенко, Г. Олпорт, Е. Пруцкова, Ю. Сметанова, А. Соруш, Д. Угринович, Дж. Фіхтер, В. Франкл, З. Фройд, В. Чеснокова, Д. Чумакова, Р. Яворський та інші.

Людину – носія мінімуму ознак релігійності можна вважати релігійною особистістю деякою мірою, оскільки цей мінімум суттєво позначається на всіх особистісних утвореннях психіки і насамперед на ключовому з них – ціннісно-орієнтаційному. Гіпотетичні наслідки індивідуальної релігійності в аспекті

їх відбиття у характеристиках особистості доцільно визначати за ознаками динамічних «одиниць» аналізу особистісних відмінностей, до яких сучасні дослідники відносять: «внутрішній світ» особистості, її «характер» та «психічні стани» (Носенко, 2015). Важливими складниками внутрішнього світу особистості, які можна розглядати як потенційний вплив індивідуальної релігійності, є інтенції – те, що об'єднується поняттям рушійних сил, джерел активності та розвитку, називається у психології мотивами, потребами, схильностями. У поясненні витоків і природи релігійної потреби немає повної єдності.

І. Малахова зводить релігійну потребу до специфічної (релігійної) форми задоволення реальних соціальних потреб людей, які через ті чи інші причини не у всіх можуть бути задоволені в нерелігійній формі (Психологія релігії, 2012). В. Павлюк вважає, що своєрідність релігійних потреб полягає в тому, що вони виступають як перетворені звичайні, здорові людські потреби (Павлюк, 1996).

В. Носовіч підкреслює, що релігія в специфічній формі задовольняє деякі важливі соціальні потреби людей: в пізнанні світу, у творчій діяльності, в спілкуванні (Психологія релігії, 2012). Релігійність, на тому рівні розгляду, який обирає В. Франкл, означає пошук людиною сенсу життя, звернення до голосу совісті, для людини релігійної вищою інстанцією є Бог – персоналізована совість (Франкл, 1990). Також специфіку релігійної людини може найбільш тонко відбити поняття «сполучальність», яке було введено Г. Костюком. Сполучальність тлумачиться як напружена єдність самостійних самодостатніх одиниць, кожна з яких здатна до саморозвитку (Костюк, 1969). Особливість «сполучальності» релігійної людини зі світом полягає в тому, що єдність існування людини і світу забезпечується трансцендентністю, що рятує релігійну людину від сумнівів стосовно швидкоплинності існування буття та власного існування зокрема. Завдяки специфічності картини світу релігійної людини вона позбавлена негативних переживань щодо буття-небуття, у неї існує більш висока напружена єдність зі світом, і це відкриває для неї інші джерела активності, спрямованої на самовдосконалення і дотримання моральних цінностей, надає додаткової впевненості у собі, спокою.

Поняття «визначеність» найчастіше застосовується в роботах С. Рубінштейна, присвячених ще одній «одиниці аналізу» особистості – характеру: «визначеність, що складає сутність характеру, може утворюватися у людини по відношенню до того, що для неї важливо (Терновська, 2008), тобто визначеність людини у житті, чіткість розуміння власної позиції, диференційоване ставлення

до соціальних цінностей безумовно повинні проявитись у релігійної особистості.

В сфері дослідження індивідуальної релігійності в психології найбільш повним переліком компонентів релігійності буде такий: ідентифікаційний, ціннісний, когнітивний, емоційний і поведінковий (Малявіна, 2017). Різниця характерів релігійності забезпечується за рахунок специфічних проявів комбінації цих компонентів і безпосередньо залежить від ряду мотивів (свідомих і несвідомих), що впливають на звернення людини в релігію, які мають різну психологічну основу і широкий спектр – від захисних механізмів до мотивів особистісного зростання. Також цікавою є модель індивідуальної релігійності Ч. Валеси, який тлумачить цей феномен як інтегральне особистісне утворення, яке складається з релігійних свідомості, рішень, досвіду, практик, моральності, комплексу релігійних почуттів, зв'язку із спільнотою віруючих, форми визначення віри (Малгожата, 1998).

У зв'язку із соціально схвальним ставленням до індивідуальної релігійності прояви зовнішніх ознак релігійності можуть бути мотивовані прагненням до підвищення власного статусу як носія етичних, моральних цінностей. Іншою соціально-психологічною характеристикою релігійної особистості можна назвати стабільність, що реалізується через виконання низки функцій на чотирьох рівнях – забезпечення адаптації, цільова орієнтація, інтеграція суспільства, підтримка культурних зразків поведінки.

Д.Ю. Терновська зазначає, що релігійна віра може впливати на появу, розвиток та подолання соціальних страхів індивідів як позитивно, так і негативно. Індивідуальна релігійність як адаптивний ресурс особистості, що забезпечує підвищення стресозахисного потенціалу людини, ефективності її пристосування до змінюваних умов життєдіяльності (Носенко, 2015).

Отже, теоретична значущість дослідження релігійності особистості, пов'язана не тільки з її онтогенезом, а й з вірогідним впливом різноманітних соціокультурних та індивідуально-психологічних чинників, що зумовлюють набування людиною індивідуально релігійного досвіду. Отже, **метою** статті є висвітлення результатів пілотажного дослідження особливостей прояву релігійності в структурі особистісних якостей, що можуть потенційно свідчити про своєрідну умову для формування релігійної свідомості й проявів поведінки особистості.

2. Методологія та методи

Для пілотажного дослідження було обрано гетерогенну вибірку з 30 осіб, віком від 16 до 55, розподілені на релігійних та нерелігійних осіб. Досліджувані релігійної групи – пред-

ставники християнської віри: православні та протестанти. Релігійність у контексті цього дослідження постає як глибинна особистісна структура, що не зводиться до будь-якої конкретної конфесійної форми. Так, емпіричні дані, отримані Л. Колбергом та Ф. Озером, свідчать про відсутність конфесійних відмінностей в закономірностях релігійної свідомості (Чумакова, 2011), тому релігійність розглядається як континуум, на одному полюсі якого знаходиться високорелігійна людина, а на іншому – людина зі слабо вираженим ступенем релігійності.

Для визначення характерних ознак релігійної картини світу особистості був обраний тест-опитувальник вивчення рівня та структури індивідуальної релігійності Ю.В. Щербатих; для діагностики актуальних смислових станів респондентів – тест-опитувальник СЖО Д. Леонтьєва та 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, який відображає модель індивідуально-психологічних властивостей особистості. Обробка результатів дослідження проведена за допомогою математико-статистичного метода ф-критерія кутового перетворення Фішера, який було обрано для зіставлення двох вибірок за частотою появи визначених ознак.

3. Результати та дискусії

У результаті отриманих даних стосовно рівнів індивідуальної релігійності за допомогою тесту-опитувальника вивчення рівня та структури індивідуальної релігійності Ю.В. Щербатих обрані групи досліджуваних мали статистично значущі розбіжності за визначеними параметрами.

Отримані дані щодо показників індивідуальної релігійності (див. табл. 1) свідчать на користь зроблених припущень стосовно того, що сформоване ціннісне ставлення до релігії реалізується через систему знань, емоційне ставлення, культову релігійну поведінку особистості та застосування релігійних ідеалів у власному житті. Відмінностей не було виявлено за шкалою «Інтерес до загадкових явищ, у сприйнятті яких віра відіграє більшу роль, ніж знання», можливо, це зумовлено тим, що віра в надприродне як загальнолюдський феномен передбачає наявність у свідомості уявлень про надприродне. Такі уявлення можуть бути і в невіруючого, розмежовуючи «фантазмагорію» і релігійні уявлення, адже існує ціла група вірувань, які не становлять цілісного релігійного вчення. До цієї групи можуть бути віднесені астрологія, хіромантия, спіритизм, ясновидіння, культизм тощо.

Наступним кроком була діагностика з метою оцінки прояву індивідуальної релігійності в актуальних смисложиттєвих орієнтаціях респондентів (див. табл. 2).

Таблиця 1

Розбіжності показників індивідуальної релігійності серед груп досліджуваних

Показники	Середні показники груп		Показники кутового перетворення φ^* -Фішера
	Релігійні	Нерелігійні	
Ставлення до релігії як філософської концепції	7,9	3,4	2,91*
Ставлення до магії	5,4	2,8	2,81*
Тенденція шукати в релігії підтримку	7,3	4,7	2,91*
Зовнішні ознаки релігійності	5,5	3,2	2,16*
Інтерес до загадкових явищ, в сприйнятті яких віра відіграє більшу роль, ніж знання	4,0	3,9	-
Тенденція вірити в Творця	6,8	3,3	2,91*
Наявність релігійної самосвідомості	7,5	1,6	2,91*
Ставлення до релігії як зразку моральних норм поведінки	4,4	1,2	2,91*
Загальний індекс релігійності	48,9	24,1	2,91*

 Примітка: * $p \leq 0,01$

Таблиця 2

Розбіжності показників смисложиттєвих орієнтацій серед груп «релігійних» та «нерелігійних» досліджуваних

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники кутового перетворення φ^* -Фішера
	Релігійні	Нерелігійні	
Цілі	33,3	32,7	-
Процес	32,7	31,0	-
Результат	27,3	27,0	1,58**
Локус контролю-Я	21,0	22,9	-
Локус контролю-життя	32,0	31,4	-
Загальний показник	146,3	136,0	1,29*

 Примітка: * $p \leq 0,10$, ** $p \leq 0,05$

Відсутність статистично значущих відмінностей за більшістю шкал свідчить про мінімальність прямого взаємного впливу між релігійною ціннісно-смисловою орієнтацією і смисложиттєвими орієнтаціями особистості. За показником «Цілі в житті» у досліджуваних обох груп спостерігаються середні показники, що дозволяє характеризувати їх як досить цілеспрямованих людей, що мають певні цілі в майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу. Стосовно релігійної вибірки можна зазначити, що процес спілкування з Богом за допомогою молитов справляє важливий психотерапевтичний ефект, допомагає віруючій людині шляхом вербалізації проблем краще усвідомити їх сутність і обрати шлях їх вирішення. «Досліджувані з більш низьким рівнем індивідуальної релігійності обирають більш ефективні когнітивні та поведінкові стратегії у ситуації досягнення, такі як: «очікування успіху», що створює позитивну настанову на досягнення поставленої мети» (Носенко, 2015). За показником «Процес життя» респонденти також демонструють середні показники, що

загалом може свідчити про існуючу задоволеність своїм життям у сьогоденні, сприйняття процесу свого життя як цікавого, емоційно насиченого та наповненого змістом. Бали за шкалою «Результативність життя» відображають задоволеність самореалізацією, оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина. Обидві групи досліджуваних мають середні показники, але спостерігається незначна розбіжність: у релігійних середній бал дещо вищий. Ми припускаємо, що це зумовлюється тим, що їхня мета самореалізації не обмежується рамками власного «Я» та його потреб. Вище призначення підносить життєдіяльність релігійних людей до нового рівня усвідомленості життя, який характерний типу індивідуальної релігійності, який виділили Д. Бетсон та У. Вентіс, «орієнтація пошуку» (Психологія релігії, 2012).

Цікаві результати було отримано за шкалами «Локус контролю-Я» та «Локус контролю-життя»: розбіжностей між показниками релігійних та нерелігійних не було виявлено. Слід зазначити, що це одна з фундаментальних

і дискусійних проблем в сфері психології релігії – проблема залежності і автономії релігійно орієнтованої особистості. Якщо розглядати релігійність в її ортодоксальних формах, то вона передбачає залежність людини від вищих сил. Таким чином, вважають, що чим вище рівень релігійності, тим вище рівень за екстернальністю. Така гіпотеза була зазначена у нашій праці, однак результати дослідження спростовують її та свідчать про автономію релігійної особистості, власне як і нерелігійної. Середні бали респондентів вказують на уявлення про себе як про особистість, яка має свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявлень про її сенс. Всупереч популярній думці про фаталізм релігійних, досліджувані-християни дотримуються наступної ідеї: попри те, що Всевишній володіє знанням про всі можливі розвитку подій, людина самостійно керує власним життям, здійснює вибір.

Дослідження індивідуально-психологічних властивостей особистості дозволило визначити наявність кореляційних зв'язків між релігійністю та особистісними якостями (див. табл. 3).

За фактором А «замкнутість – товариськість» спостерігається розбіжність: показники релігійних респондентів знаходяться на позитивному полюсі шкали вираженості якості (>5,5), а нерелігійних – на негативному полюсі (<5,5), що пояснюється приналежністю експериментальної групи до релігійних спільнот, емпіричною (за А. Соруш) та функціональною релігійністю. Р. Яворський однією з ознак зрі-

лої релігійності виділяв відкритість і толерантність (породжені переконанням, що людина самотужки не спроможна правдиво, без спотворень пізнавати істину) (Яворський, 2009).

Показники сміливості у соціальних контактах (фактор Н) в обох групах досліджуваних розташовані на позитивному полюсі шкали «боязкість – сміливість», однак середній бал релігійних респондентів вищий, що підкріплюється позитивним полюсом соціабельності. За шкалами «підпорядкованість – домінантність» (фактор Е) та «конформізм – нонконформізм» (фактор Q2) нижчий показник має релігійна вибірка, адже він властивий саме послідовникам та характеризується належністю до релігійної спільноти як соціальної опори індивідуальної релігійності. Бали за шкалою «довірливість – підозрілість» (фактор L) відзначають відсутність розбіжностей між групами та інтерпретуються як обережність та егоцентричність. Це суперечить попереднім показникам релігійної вибірки, які свідчили про відкритість, товариськість, конформізм, та низьким результатам усієї вибірки за шкалою «прямолинійність – дипломатичність» (фактор N), які вказують на відвертість, природність, безпосередність.

За шкалою «консерватизм – радикалізм» (фактор Q1) релігійні знаходяться на позитивному полюсі, але у нерелігійних бал вищий. З огляду на результати за факторами Е (домінантність), Q2 (самостійність) та теорії про «твердість» характеру можна зазначити, що релігійній людині «твердість – гнучкість» доступна меншою мірою, ніж «твердість-крихкість», бо у неї під впливом індивідуальної релігійності формується

Таблиця 3

Розбіжності показників за особистісними особливостями серед груп досліджуваних

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники кутового перетворення Φ^* - Фішера
	Релігійні	Нерелігійні	
Фактор А	6,1	5,2	1,57***
Фактор В	7,3	8,0	-
Фактор С	6,1	5,5	-
Фактор Е	6,3	7,2	1,29**
Фактор F	4,3	4,2	-
Фактор G	4,8	4,7	-
Фактор Н	6,5	6,1	1,29**
Фактор I	6,6	5,7	-
Фактор L	7,2	6,6	-
Фактор М	5,9	5,3	-
Фактор N	3,8	2,5	-
Фактор О	6,4	6,7	-
Фактор Q1	6,5	7,8	2,81*
Фактор Q2	5,0	6,7	2,81*
Фактор Q3	5,9	5,6	-
Фактор Q4	5,5	6,4	-

Примітка: * $p \leq 0,01$, ** $p \leq 0,10$, *** $p \leq 0,05$

закритість новому досвіду: прийняття без вагань релігійних догм гальмує розвиток інтелектуального потенціалу особистості (Носенко, 2015). Розбіжностей не виявлено за фактором В (інтелект) та М (практичність – мрійливість), середні значення свідчать про розвинуте абстрактне мислення, кмітливість, досить високий рівень загальної культури.

Показники за шкалою «стриманість – експресивність» (фактор F) розташовуються в межах негативного полюсу в обох груп, свідчать про розсудливість, обережність, занепокоєння про майбутнє, що не корелює з результатами фактору Н. За фактором С, який характеризує динамічне узагальнення та зрілість емоцій на противагу нерегульованій емоційності, було виявлено бали в межах емоційної стабільності, що свідчить про психологічну безпеку, суб'єктивне благополуччя. Результати за фактором І (емоційна чутливість) знаходяться у межах позитивного полюсу шкали «жорсткість – чутливість» і корелюють з даними фактора М, що дозволяє припустити наявність таких характеристик в структурі особистісних якостей як релігійних, так і нерелігійних респондентів, як чутливість, схильність до романтизму, розумова витонченість, багатство емоційних переживань, схильність до емпатії та рефлексії. Релігійна установка може бути, з одного боку, невротичним засобом захисту від тривоги, а з іншого боку, може невротизуюче впливати на психіку, породжує почування вини, стурбованості, тривоги. Відповідні показники було виявлено на полюсі тривожності за фактором О. Характеристика обох груп за фактором Q4 на шкалі «розслабленість – напруженість» знаходиться в полюсі напруженості, що корелює з фактором О та заперечує дані, отримані за фактором N.

Регуляторні властивості особистості. За фактором Q3, що вимірює враженість вольових характеристик особистості та інтегрованість особистості, розбіжностей не було виявлено, бали знаходяться в межах позитивного полюсу шкали «низький самоконтроль – високий самоконтроль», що корелює з емоційною стабільністю за фактором С та фактором «Цілі в житті» за методикою СЖО. Фактор G

(моральна нормативність) характеризує особливості емоційно-вольової сфери і особливості регуляції соціальної поведінки (прийняття або ігнорування загальноприйнятих моральних правил і норм). Між балами експериментальної та контрольної груп розбіжностей не було виявлено, показники – в межах низької нормативності поведінки, що заперечує попередні дані за факторами самодисципліни (Q3) та емоційної стабільності (С).

Висновки

Отримані дані довели, що відсутній взаємозв'язок між індивідуальною релігійністю та екстернальністю, безтурботністю, емоційною стійкістю; ціннісний компонент релігійності може виступати сполучною ланкою між релігійною ідентифікацією та, власне, проявом релігійності; релігійна ціннісно-сміслова орієнтація прямо не пов'язана зі ступенем усвідомленості особистості власного життя. Також була встановлена відсутність значущих розбіжностей за шкалами «інтерес до загадкових явищ, в сприйнятті яких віра відіграє більшу роль, ніж знання» та «довірливість – підозрілість», «прямолінійність – дипломатичність», «інтелект», «практичність – мрійливість», «стриманість – експресивність», «емоційна чутливість», «розслабленість – напруженість», «спокій – тривожність», «низький самоконтроль – високий самоконтроль», «моральна нормативність». Виявлено, що існують статистично значущі розбіжності в показниках «результативність життя», «боязкість – сміливість», «замкненість – товариськість» (у релігійних осіб середній бал є вищим), а також за факторами «підпорядкованість – домінантність», «конформізм – нонконформізм», «консерватизм – радикалізм» (вищий показник у нерелігійних осіб).

Проведене дослідження відкриває подальші перспективи вивчення виявлених особливостей прояву релігійності в структурі особистісних якостей індивідуальної релігійності. Зокрема, важливим напрямом майбутніх теоретичних досліджень проблеми є дослідження індивідуальної релігійності особистості залежно від вікових, гендерних та соціокультурних особливостей з метою сформулювати практичні завдання для розвитку більш гармонійної, життєздатної, психологічно благополучної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Носенко Е.Л. Індивідуальна релігійність у світлі позитивних цінностей особистості. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. 191 с.
2. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва : Наука, 1969. С. 118–152.
3. Малгожата Т. Развитие религиозных эмпирических чувств в свете актуальных исследований. *Экология человека*. 1998. № 1. С. 42–49.
4. Малявина С. Религиозность Личности: поиск структуры и содержания. *Вестник ПСТГУ. Серия IV: Педагогика. Психология*. 2017. Вып. 45. С. 92–105.
5. Павлюк В.В. Психология современных верующих и атеистическое воспитание. *Психологический журнал*. 1996. № 7. С. 88–92.

6. Психологія релігії / уклад. : В.І. Докаш. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 464 с.
7. Терновська Д.Ю. Індивідуальна релігійність: особливості визначення та основні напрями досліджень феномену. Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. С. 19–21.
8. Терновська Д.Ю. Дослідження провідних когнітивних та поведінкових стратегій осіб з різним рівнем індивідуальної релігійності. URL: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Psihologia/7_96583.doc.htm (дата звернення: 20.12.2020).
9. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
10. Чумакова Д.М. Религиозность личности: основные подходы, структура и диагностика. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Психология*. 2011. № 42. С. 111–114.
11. Яворский Р. Характеристика личной религиозности в христианстве. URL: <https://sites.google.com/site/test300m/spr>.
12. Types of Religiosity. URL: http://www.drSORoush.com/English/By_DrSorouSh/ECMB-20000300-Types_of_ReligiOSity.html (дата звернення: 20.12.2020).
13. Wulff D.M. Psychology of Religion: Classic and Contemporary. N.Y.: John Wiley & Sons, 1997. 640 p.

REFERENCES:

1. Nosenko E.L. (2015). *Indyvidualna relihiinist u svitli pozytyvnykh tsinnosti osobystosti [Individual religiosity in the light of positive personal values]*. Dnipropetrovsk: PP Accent [in Ukrainian].
2. Kostyuk G.S. (1969). *Printsip razvitiya v psihologii. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii [Development principle in psychology. Methodological and theoretical problems of psychology]*. Moscow : Nauka [in Russian].
3. Malgozhata T. (1998). *Razvitie religioznyih empiricheskikh chuvstv v svete aktualnyih issledovaniy [Development of religious empirical feelings in the light of current research]*. *Ekologiya cheloveka – Human ecology*, 1, 42–49 [in Russian].
4. Malyavina S. (2017). *Religioznost Lichnosti: poisk struktury i sodержaniya [Religiosity of a Personality: Search for Structure and Content]*. *Bulletin of PSTGU. Series IV: Pedagogy. Psychology – Vestnik PSTGU. Seriya IV: Pedagogika. Psihologiya*, 45, 92–105 [in Russian].
5. Pavlyuk V.V. (1996). *Psihologiya sovremennyih veruyuschih i ateisticheskoe vospitanie [Psychology of modern believers and atheistic education]*. *Psychological journal – Psihologicheskii zhurnal*, 7, 88–92 [in Russian].
6. *Psikhologiiia relihii [Psychology of Religion]* (2012). Uklad. : V.I. Dokash. Chernvitci : Chernivetskyi nats. un-t, 2012 [in Ukrainian].
7. Ternovska D.Iu. (2008). *Indyvidualna relihiinist: osoblyvosti vyznachennia ta osnovni napriamy doslidzhen fenomenu [Individual relevance: special features and basic direct response to the phenomenon]*. Dnipropetrovsk: DNU [in Ukrainian].
8. Ternovska D.Iu. (2011). *Doslidzhennia providnykh kohnityvnykh ta povedinkovykh stratehii osib z riznym rivnem indyvidualnoi relihiinosti [Prescription of provincial cognitive and behavioral strategies of individuals with a growing level of individual relevance]*. URL: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Psihologia/7_96583.doc.htm [in Ukrainian].
9. Frankl V. (1990). *Chelovek v poiskah smyisla [A man in search of meaning]*. M.: Progress [in Russian].
10. Chumakova D.M. (2011). *Religioznost lichnosti: osnovnyie podhodyi, struktura i diagnostika [Religiosity of a Person: Basic Approaches, Structure and Diagnostics]*. *Bulletin of the South Ural State University. Psychology Series – Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya Psihologiya*, 42, 111–114 [in Russian].
11. Yavorskiy R. (2009). *Harakteristika lichnoy religioznosti v hristianstve [Characteristics of personal religiosity in Christianity]*. URL: <https://sites.google.com/site/test300m/spr> [in Russian].
12. Types of Religiosity (2003). URL: http://www.drSORoush.com/English/By_DrSorouSh/ECMB-20000300-Types_of_ReligiOSity.html [in English].
13. Wulff D.M. (1997). *Psychology of Religion: Classic and Contemporary*. N.Y. : John Wiley & Sons [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021.
The article was received 19 January 2021.